

AS PONTES: A DÉBEDA HISTÓRICA DA CENTRAL TÉRMICA

Ramón Varela Díaz*

Neste artigo faise un breve repaso á historia da mina de lignito e da central térmica de As Pontes, para logo entrar na débeda histórica, despois de anunciar Endesa a finais do 2019 unha solicitude de peche da central. Analízase a débeda por ocupación de terreo, destrución de aldeas e desprazamento da poboación, por ocultar e facer desaparecer fósiles atopados na mina, polas altas emisións e pola contaminación xerada ano tras ano por vertidos, consumo de auga, entre outros factores.

Parque de carbón de Endesa, en vista aérea.

BREVE HISTORIA DO LIGNITO E DA CENTRAL

O xeógrafo coruñés José Cornide Saavedra, no ano 1783, refire nas Pontes a existencia dunha “vea de carbón de pedra”. En 1835, o enxeñeiro prusiano Guillermo Schulz, que levantou o Mapa Petrográfico de Galicia, di “carecemos en Galicia de carbón de pedra pero temos outro carbón mineral que se chama lignito e en grandes cantidades, está na vila das Pontes”. No ano 1919, un particular, José Caramelo, obtén os títulos de propiedade en 2500 ha e comeza a investigación do xacemento. Posteriormente, en 1946, unha compañía pública e dependente do INI, a Empresa Nacional Calvo Sotelo (Encasa) compra aos herdeiros de Caramelo os dereitos de concesión mineira para a súa explotación e constrúe unha central térmica de 32 MW e unha fábrica de nitrato amónico agrícola (Nitramón) a partir da gasificación do lignito. A central térmica empezaría a funcionar no ano 1949 e dez anos despois comezaría tamén a produción de fertilizante nunha fábrica que permanecería 30 anos e que precisaría 60.000 t de lignito/ano para producir 100.000 toneladas de fertilizante e 6.000 t de xofre puro. De 1947 a 1971, con Encasa, extraense 6,18 millóns de toneladas de lignito e xéranse 6,26 millóns de toneladas de estériles.

ENDESA, DA DÉCADA DOS 70 Á ACTUALIDADE

Unha reestruturación no INI a principios dos 70 orixina (dous anos despois) unha integración dos activos mineiros e eléctricos de As Pontes na Empresa Nacional de Electricidad – Endesa-. En 1973 presenta proxecto para dous grupos térmicos e, un ano despois, para outros dous grupos que totalizarían 1400 MW utilizando lignito pardo local, grupos

que se poñen en funcionamento gradualmente entre 1976 e 1979, converténdose na térmica de maior potencia do Estado e unha das grandes de Europa.

A central térmica de As Pontes, de Endesa, veu a localizarse en Galicia buscando aproveitar o importante xacemento de lignito e, ademais, porque tiña garantido aspectos de grande importancia tales como: a) facilidades para expropiar e ampliar a superficie da mina e explotar o lignito ao pé da central; b) man de obra e materias primas baratas e abundantes; c) facilidades para construír encoros no río Eume para abastecerse da abundante auga que precisaba; d) mercado garantido con venta da electricidade no mercado español e mesmo en Alumina-Aluminio de San Cibrao, relativamente próxima ás Pontes e con poucas perdas no transporte de electricidade, o que proporcionaba maiores ganancias; e) posibilidade e facilidades para descargar carbón de importación por portos como o de Ferrol, carbón que necesitaría para mesturar co lignito, ou ben para consumir exclusivamente unha vez que se esgotase o xacemento de lignito pardo; f) baixa sensibilidade ambiental da poboación; g) total permisividade do Goberno e da Administración á elevada contaminación.

Tras ser inaugurada, no ano 1980, As Pontes subministra electricidade ao Complexo Alúmina-Aluminio de San Cibrao (naquel momento de Alcan-Pechiney), xigante devorador de electricidade. Alúmina-Aluminio demandaba antes do ano 2000 da orde do 30% do consumo total galego, no ano 2015 consumía o 94% do consumo industrial da provincia de Lugo e o 75% do total provincial por todos os consumos: doméstico, industrial, servizos, transporte...E en 2018 As Pontes producía 8,3 millóns MWh e Alcoa en San Cibrao consumía case 3,7 millóns de MWh.

Central Térmica de As Pontes.

O Grupo Endesa constitúese en 1983 con diversas compañías do INI, cinco anos despois cotiza na Bolsa de Nova York e o Estado reduce a súa participación no Grupo ao 75,6% do capital, e logo en 1994, ao 66,89%. Catro anos despois, unha Oferta Pública de Venta -OPV- (polo 33% do capital) converte a Endesa en compañía privada.

No ano 2000 Endesa representaba o 44% do sistema eléctrico do Estado e un 2,5% do mercado Europeo. Entre Endesa e Iberdrola formaron un duopolio que deixou de lado a Fenosa e a outras empresas. No ano 2006 a multinacional alemá E.ON realiza unha oferta pública de adquisición de Endesa que non se consolida e tres anos despois, a multinacional italiana Enel, que ten como maior accionista o ministerio de Facenda italiano, queda co 70,1% de Endesa.

Despois de esgotar o xacemento de lignito e de importar durante anos hulla sub-bituminosa, o 27 de decembro do 2019, Endesa presenta unha solicitude de peche para a central, que xustifica así en nota de prensa (<https://www.endesa.com/es>):

“La profunda modificación de las condiciones de mercado por el incremento en el precio de los derechos de CO2 y la caída significativa del precio del gas ha llevado a que la central térmica de As Pontes haya sufrido una importante falta de competitividad en la cobertura de la demanda de mercado, sin perspectiva de mejora. Endesa garantizará el puesto de trabajo de los empleados, 174 en As Pontes, mediante un proceso de recolocación, así como medidas formativas y participación en el desmantelamiento. Endesa propone substituír en Galicia los 1.468 MW térmicos de la central por 1.505 MW renovables en el periodo 2020-2026 (con una inversión de unos 1.580 millones de euros y la generación de unos 1.250 empleos directos de media anual en los 6 años de la fase de construcción y 125 en la de operación y mantenimiento). La compañía se reserva el derecho de desistimiento de esta petición, en su conjunto o parcialmente, en el supuesto de que, como consecuencia de las pruebas adicionales de combustión con distintas mezclas de combustible... pudieran garantizar la viabilidad de las plantas”.

Podemos preguntarnos: Que deixa tras de si o peche da térmica de Endesa? Vexámolo a continuación.

1. TERRITORIO CONQUISTADO. A DÉBEDA POR OCUPACIÓN DE TERREO E DESPRAZAMENTO DA POBOACIÓN

Debemos lembrar que á consecuencia da explotación da mina por Endesa desapareceron por obrigada venda ou expropiación forzosa os seguintes lugares e aldeas habitadas: Albariños, A Braña, A Regoña, Almigonde de Saá, Almigonde de Seoane, Almigonde de Espiñaredo,

Carracedo, Casal, Castro da Uz, Cornas, Castiñeira, Carballal, Ferreira, Figo, Illade, Laurentín, Mouros, Meizoso, Meidelo, O Seixo, O Val, Pazo, Pereiro, Pé do Monte, Ponte da Pedra, Ribeirón, Sumerio, Seoane, Seara, Saá de Abaixo, Veiga, Veigas de Vila e Veiga de Goente. Tamén se viron afectados parcialmente os lugares de: Alimpadoiros, A Banda, Congostras, Casilla de Espiñaredo, Grou, Piñeiro, Pena de Eiriz, Porto dos Frades, Penapurreira, Reboredo, Saá de Arriba, Vila e Vilavella. Así mesmo desapareceron outras construcións de uso público, como igrexas, cemiterios, lavadoiros, escolas, etc. E mesmo, tiveron que trasladar algunha ponte.

Como existía resistencia e contestación a tal situación, a empresa deu 250 empregos na mina a persoas afectadas que tiñan terras de cultivo, e así, os labregos pasaron a ser mineiros. Pero a industria, pasado o tempo, non serviu para aumentar a poboación. En 1981 o Concello de As Pontes tiña 11.027 habitantes, en 1986 acadaba a 13.371, pero no ano 2019 alcanzaba os 10.138 habitantes. En novembro de 2019, tiña 4.143 traballadores afiliados á seguridade social e, deles, só 11 ao réxime agrario. A minería e a central térmica desprazaron a agricultura e non impediron a perda de habitantes.

En resumo, foron sesenta anos de actividade producindo 270 millóns de toneladas de lignito, creando un oco de 900 millóns de m³ e 230 m de profundidade media e unha montaña de estériles de decenas de Km². Endesa trouxo desaloxo e desprazamento da poboación; prezos ridículos abonados polas terras ou polas vivendas e aldeas completas; ocupación de grandes extensións de terreo agrícola; formación dun inmenso oco ou bacía; perturbación, cando non desaparición, de hábitats naturais; alteración da paisaxe..., para rematar na actualidade nun lago artificial que ocupa o espazo da mina, lago que aforrou millóns fronte a outras alternativas para a súa restauración.

2. ESPOLIO. DÉBEDA POR OCULTAR OU FACER DESAPARECER FÓSILES

Sábese que apareceron no xacemento de lignito restos fósiles, tanto do Oligoceno superior como do Mioceno inferior, que pertencen a un período que abarca de 28,5 a 20,5 millóns de anos de antigüidade e cunha diversidade moi grande: espículas de esponxas, moluscos gasterópodos limícolas, bivalvos, crustáceos, anfíbios, peixes, réptiles (restos con mandíbula e dentes de *Diplocynodon* sp.; restos de crocodrílidos e tartarugas)... así como diatomeas, algas carófitas, sementes, froitos, piñas... Preguntámonos en que Museo Galego podemos velos? Onde están depositados? Por que se ocultan ou secuestran restos que permiten entender e interpretar o noso pasado?

O secretismo da empresa e o nulo interese da Xunta e da administración do Estado impídenos coñecer tamén onde está a documentación gráfica do xacemento en explotación, onde se daba unha ampla información xeolóxica e estrutural do xacemento con cabalgamentos e fallas direccionais, así como diversas estruturas compresivas que estiveron activas en épocas pasadas (principio do Oligoceno superior até entrado o Mioceno inferior). Ao tempo, tampouco sabemos ren da existencia e valor arqueolóxico de xacementos ou monumentos megalíticos que puideran atoparse na zona.

3. A DÉBEDA POR ALTAS EMISIÓNS E A CONTINUADA CONTAMINACIÓN

As Pontes foi desde a súa posta en funcionamento a industria máis contaminante de Galicia e tamén a primeira do Estado español. Ocupaba recentemente o posto número 17 na Unión Europea. As súas emisións (por unha cheminea de 356,5 m) tiñan de todo: gases de efecto invernadoiro, gases acidificantes, gases que afectan a capa de ozono, partículas, metais pesados... As súas emisións só son comparables ás dos grandes xigantes contaminantes de Alemaña e Polonia e están moi por riba de calquera industria do Estado.

Os galegos e galegas sufrimos durante anos problemas ambientais e choiva ácida causados pola emisión de miles de toneladas anuais de dióxido de xofre (541.229 t no ano 1992 ou 812.186 t no ano 1985, por exemplo), e algo ou bastante menos tras realizar a empresa varias modificacións impostas pola normativa europea (ver Cadros I e II). A pasividade governamental e, en concreto, a autonómica respecto ao tema da contaminación foi sempre manifesta. Tivo que vir a UE a aplicar nova lexislación máis rixida para minorar algo a contaminación.

A térmica de As Pontes queimaba máis de 12 millóns de toneladas/ano de lignito pardo desde a súa posta en funcionamento até mediados dos 90 e desde esa data para cumprir a lexislación vixente mesturaba lignito e carbón de importación. No ano 2000 necesitaba 8,4 millóns de toneladas de lignito e 3,65 millóns de toneladas de hulla e hulla sub-bituminosa que eran importadas. Posteriormente, desde 2007, ao esgotarse a mina de lignito, utilizou hulla ou hulla e lignito negro. No ano 2018 precisaba 4,88 millóns de toneladas deste último combustible.

Fixo algo Endesa por diminuír as emisións? Á parte de aplicar as normativas europeas, en Galicia non foi sensible ao tema contaminación en ningún momento. En Teruel, nunha central térmica de lignito similar á de As Pontes, Endesa si actuou: alí, xa en 1988, gastou 5.300 millóns de pesetas para instalar un lavadoiro de 500 toneladas/hora de carbón para eliminar o 40% das cinzas e o 31% do xofre do carbón (aínda perdendo da orde do 15% da enerxía do combustible tratado), acadando unha contaminación moito menor.

En As Pontes, desde a posta en marcha até o 1996, a contaminación por choiva ácida foi moi elevada. O dióxido de xofre produce danos agudos, crónicos e transitorios nos ecosistemas, na saúde e nos materiais. A finais dos oitenta, a contaminación atmosférica afectaba ao 81,4% do total provincial da Coruña, véndose afectados tamén os concellos do norte de Lugo e outros lugares de Galicia, en maior ou menor grado alcanzaba a todo o territorio.

A agricultura e o bosque autóctono vense debilitados pola contaminación e moi afectados por pragas de fungos con intensidade até agora descoñecida no sur de Lugo ou interior de Pontevedra. A principios dos 90, a choiva ácida dáse en 17 de 18 estacións de medida na provincia coruñesa con valores mínimos de pH 4.4 (cando o normal sería por riba de 5.6) e supérase a carga crítica en sulfatos e nitratos. No verán de 1991 as néboas ácidas afectaron a Guitiriz, prexudicando piñeiros, cultivos, prados... pero noutros momentos afectaron tamén a ecosistemas de Pontedeume, Betanzos, Muras, e en maior ou menor medida noutros lugares. A produción de pera, cereixa ou ameixa dos anos 70 reduciuse a menos da metade ou á terceira parte a principios dos 90.

Cadro I. Emisións á atmosfera da central térmica de As Pontes en distintos anos (t= toneladas).

Ano	2000	2012	2017	2018
Dióxido de xofre SO ₂ (t)*	291.895	10.200	12.300	9.270
Dióxido de carbono CO ₂ (t)	10.207.000	8.940.000	8.110.000	7.940.000
Óxidos de nitróxeno (t)	19.714	11.100	8.650	6.360
Partículas (t)		620	355	279
Níquel (kg)	2.032	136	105	88,3
Mercurio (kg)		70	55,6	50,6
Arsénico (kg)	849,4	71,6	51,7	44

Fonte : Rexistro PRTR 2000-2018.

* As emisións de SO₂ en 1985 foron de 812.186 t e en 1995 de 541.229 t. Fonte: Rexistro PRTR 2000-2018.

Cadro II. Porcentaxe e posición que representa Galicia na contaminación do Estado español.

Galicia/España	Ano 1983	Ano 2018*
Dióxido de xofre	28,6% (1ª)	20,3% (1ª)
Óxidos de nitróxeno	13,8% (4ª)	13,2% (3ª)
Partículas PM10	24,6% (1ª)	17,9% (1ª)
Dióxido de carbono		12,1% (3ª)

Fonte: Medio Ambiente en España 88. Dirección General de Medio Ambiente. PRTR para 2018 (* no mercado de emisións).

Cadro III. Vertidos á auga da central térmica de As Pontes (2018).

Nitróxeno total	Zinc	AOX	Cloruros	Fluoruros	Outros
9.960	145	153	292.000	571	???

Fonte : PRTR 2019. Datos en kg. AOX: Compostos orgánicos haloxenados. Outros: Fósforo total, Carbono orgánico total, Demanda química de oxixeno (DQO), Chumbo...

4. OUTRA DÉBEDA MÚLTIPLE

4.1 Alto consumo de auga

As Pontes precisaba no seu funcionamento normal 38.000 m³/h, e utilizaba así tanta auga como a poboación de A Coruña, Vigo, Santiago e Lugo xuntas. Contaba con dous encoros á súa disposición no río Eume. No ano 2018, a central necesitou para o seu funcionamento -segundo o PRTR- un volume de auga de 20.929.969,6 m³ que procedían da canle superficial do río Eume.

4.2 Vertidos á auga

Son importantes os vertidos de nitróxeno, fósforo, fluoruros, cloruros e metais (ver Cadro III).

4.3 Contaminación na descarga do carbón

No porto de Ferrol ao descargar hulla prodúcese po fuxitivo que contaminaba a zona circundante do porto. No ano 2018 foron 4.730.790 toneladas de carbón, procedentes na maioría de Indonesia, descargadas nunha superficie de almacenamento de 100.810 m². Máis da metade do tráfico total do porto exterior de Ferrol era de carbón.

4.4 Contaminación no transporte de hulla entre o porto e a central

Péñese que os 4,7 millóns de toneladas ían Ferrol-As Pontes en camiións que levaban en cada viaxe da orde de 27-29 toneladas polo que se precisarían 169.000 viaxes/ano ou entre 400-500 viaxes/día.

4.5 Infraestruturas custosas, cuestionables e impactantes

Infraestruturas (unhas dubidasas e outras con posibilidades diversas) que logo serían de gran proveito para Endesa, como sucedeu co Porto exterior de Ferrol, criticado xa no 2016 polo Tribunal de Contas da Unión Europea, que cuestionaba a súa rendibilidade e viabilidade, ou o trazado da autoestrada do Cantábrico que optou por pasar por As Pontes desviándose do trazado da costa para chegar a Ferrol. Claro que desta maneira quedaba unha vía espléndida para o traslado do carbón por camiión.

4.6 Entulleira exterior

Realízase ao longo de 26 anos, de 1976 a 2002, e ten 11,5 km² de superficie e 160 m de altura máxima. Considérase un dos maiores depósitos artificiais de terra de España e de Europa. Cunha lonxitude de máis de 5,5 km no eixe maior e unha superficie de 1.150 ha, está na depresión das Pontes, ocupando a antiga conca do regato Alximonde e apoiada sobre o granito da serra de Forgoselo.

4.7 Residuos

Outra problemática asociada ao funcionamento da térmica son os residuos. No ano 2018 xerou 261 t de residuos perigosos e 56.617 t/ano de residuos non perigosos.

4.8 Radionucleidos

O combustible utilizado nas centrais térmicas posúe concentracións variables de radionucleidos de orixe natural procedentes das series do uranio-238, uranio-235, torio-232, potasio-40..., que se incrementan no proceso industrial e están despois nas cinzas, escuras e partículas que se emiten á atmosfera xunto cos gases. Observáronse aumentos de polonio-210 na proximidade da central de As Pontes. A poboación pode verse exposta aos radionucleidos por varias vías: inhalación, irradiación externa desde a nube contaminante, tamén debida ao depósito no solo, á inhalación do material resuspendido, á inxesta de alimentos producidos nunha área na que se depositasen, ou na auga de bebida.

Outros factores non menores son: a emisión continua de vapor á atmosfera desde as torres de refrixeración, vapor con efecto invernadoiro, a problemática dos tendidos eléctricos e transformadores, etc.

5. O ALTO BENEFICIO QUE NON VIMOS EN GALICIA

Aínda sen entrar en detalle económico, dicir que Endesa nas súas Memorias cita que os beneficios económicos no ano 1974 son de 721 millóns de pesetas, no 1977 de 893 millóns e, sorprendentemente, no ano

1980 ascenden a 8.260 millóns de pesetas, e un ano despois multiplícanse por máis de tres. Que suceso acontece entre 1977 e 1980 para que se multipliquen por nove os beneficios anuais? A explicación témola na central térmica de lignito de As Pontes (1976-1979), a maior de Endesa. Dos beneficios, aquí só quedan migallas (canto?: o 2%?).

Son tan importantes os beneficios obtidos en As Pontes que no 1981 propúxose construír tres novos grupos térmicos en España. Para Endesa, a produción eléctrica galega é moi alta. En 2018 tiña aquí o 13,6% da potencia total de Endesa Peninsular (España e Portugal) e o 14,97% da xeración por todas as fontes de produción da empresa. Nese ano, segundo o Informe de Sostibilidade, os beneficios pola venda de electricidade a clientes finais ascendía a 3.627 millóns de euros, podemos preguntarnos que cantidade queda en Galicia? En función da nosa potencia e xeración deberíannos corresponder por riba de 500 millóns.

CONCLUSIÓN

A transición xusta debe implicar unha transición directa dos traballadores, noutros complexos da mesma empresa. O paro non debe contemplarse, Endesa ten diferentes complexos (hidráulicos, eólicos...) e pode facilmente dar emprego ás persoas afectadas polo peche.

A débeda histórica da central térmica de As Pontes sen dúbida é moi elevada e diversa. Queda cuantificala economicamente e que a Xunta estivese de acordo en demandala e esixila. As multinacionais que veñen a Galicia actúan como en terreo conquistado e saben ben que a administración e o Goberno están aos seu servizo e aos seus intereses, por iso contaminan o que contaminan e actúan como actúan, non o fan igual en todos os lugares ou países onde se instalan.

A situación non é nova. Veñen aquí por interese propio, para aproveitarse dos nosos recursos naturais ou mesmo esgotalos, no caso de Endesa para producir electricidade e abastecer o mercado de España e a multinacional americana Alcoa, industria electrointensiva que demanda electricidade barata de As Pontes e fabrica "tochos" de aluminio para a exportación. Os beneficios destas empresas sempre saen para o exterior sen deixarmos apenas ren.

Aquí sempre é o mesmo. Os custos sociais que xeran as industrias multinacionais como a contaminación, o espolio, a desfeita e desprezo polo territorio e os seus habitantes, os vertidos, os residuos, os postos de traballo que queren anular, constitúe, en definitiva, a débeda histórica que acabamos por pagala os galegos e galegas, directa ou indirectamente.

Todo sería distinto se os Gobernos quixesen e nos defendesen. Cando aprenderemos!

*Ramón Varela Díaz, Catedrático en Bioloxía e experto en contaminación atmosférica de Galiza.

Lagoa artificial de As Pontes, tras o enchido do oco mineiro con auga do Eume.